

MAHALLIY TELEKANALLARDA MAHALLIY DIALEKT VA OG‘ZAKI NUTQ
UNSURLARINING AKS ETISHI

Go‘zal Jalolova Kamoliddin qizi
O‘zJOKU 2-bosqich magistranti

MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 14.05.2026

Revised: 15.05.2026

Accepted: 16.05.2026

KALIT SO‘ZLAR:

adabiy til,
auditoriya, dialekt,
jonli efir, kommunikativ
vosita, leksik birlik,
mahalliy telekanal,
nutq madaniyati,
og‘zaki nutq, sheva,
telejurnalistika,
televideniye, til
me‘yori, uslubiy
xususiyat.

Mazkur maqolada mahalliy telekanallarda qo‘llanayotgan dialektal birliklar hamda og‘zaki nutq unsurlarining o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Televideniye ommaviy axborot vositasi sifatida adabiy til me‘yorlarini shakllantirish bilan birga, xalqning jonli nutqini ham aks ettiradi. Ayniqsa, hududiy telekanallarda sheva elementlari, so‘zlashuv uslubiga oid birliklar, fonetik va leksik xususiyatlarning faol qo‘llanishi kuzatiladi. Tadqiqot davomida teleko‘rsatuvlar, intervyular va jonli efir materiallari lingvistik jihatdan o‘rganilib, dialektal birliklarning televideniyeidagi kommunikativ vazifasi tahlil etildi. Shuningdek, bunday unsurlarning auditoriyaga ta‘sirini, milliy kolorit yaratishdagi o‘rni ham yoritildi.

Kirish

Bugungi globalashuv jarayonida ommaviy axborot vositalari, xususan televideniye jamiyat til madaniyatiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Telekanallar orqali namoyish etilayotgan nutq millionlab tomoshabinlarga yetib borishi sababli u til me‘yorlarini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, mahalliy telekanallar hududiy madaniyat, milliy qadriyat va xalqning jonli nutqini aks ettiruvchi vosita sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Mahalliy telekanallarda ko‘pincha hududiy shevalar, dialektal birliklar va og‘zaki nutqqa xos unsurlar faol ishlatiladi. Bu holat ayniqsa ko‘ngilochar ko‘rsatuvlar, intervyular, reportajlar va jonli efirlarda yaqqol seziladi. Ba‘zi hollarda bunday birliklar tomoshabinga yaqinlik hissini uyg‘otsa, ayrim vaziyatlarda adabiy til me‘yorlarining buzilishiga ham olib kelishi mumkin.

Tilshunoslikda dialekt va shevalar milliy tilning tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Ular xalqning tarixiy taraqqiyoti, hududiy madaniyati va turmush tarzini o‘zida aks ettiradi

=====

(Rahmatullayev, 2006, 56-b). Televideniye esa ushbu unsurlarni ommalashtiruvchi vosita vazifasini bajaradi. Natijada ayrim shevaga xos birliklar umumxalq iste'moliga kirib boradi.

Mahalliy telekanallarda og'zaki nutq unsurlarining qo'llanishi kommunikativ jihatdan tabiiylik va samimiylikni kuchaytiradi. Masalan, boshlovchilarning so'zlashuv uslubida "aka", "opa", "xo'p", "mayli", "bo'пти" kabi kundalik nutqqa xos birliklarning ishlatilishi tomoshabin bilan yaqin kommunikativ muhit hosil qiladi. Biroq ortiqcha shevachilik yoki grammatik me'yorlardan chekinish nutq madaniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin (Mahmudov, 1992, 74-b).

Mazkur maqolaning maqsadi mahalliy telekanallarda uchraydigan dialekt va og'zaki nutq unsurlarini tahlil qilish, ularning lingvistik xususiyatlarini aniqlash hamda teleauditoriyaga ta'sirini o'rganishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot jarayonida kuzatish, tavsifiy tahlil, lingvistik analiz va qiyosiy metodlardan foydalanildi. Mahalliy telekanallarda efirga uzatilayotgan ko'rsatuvlar, intervyular, tok-shou va reportajlar tadqiqot obyekti sifatida tanlandi.

Kuzatish metodi orqali boshlovchilar, muxbirlar hamda ishtirokchilar nutqida uchraydigan dialektal birliklar qayd etildi. Tahlil davomida fonetik, leksik va grammatik jihatdan shevaga xos bo'lgan birliklar saralandi. Masalan, ayrim hududiy telekanallarda "kelutti", "borvotti", "ketopti" kabi og'zaki nutqqa xos shakllarning qo'llanishi kuzatildi.

Qiyosiy metod yordamida televideniye nutqi adabiy til me'yorlari bilan solishtirildi. Shuningdek, dialektal birliklarning qo'llanish darajasi ko'ngilochar va rasmiy ko'rsatuvlarda qanday farqlanishi ham o'rganildi. Tadqiqotning nazariy asosini o'zbek tilshunosligida dialektologiya, uslubshunoslik va ommaviy kommunikatsiya masalalariga bag'ishlangan ilmiy ishlanmalar tashkil etdi (Ortiqov, 2002, 93-b).

Mahalliy telekanallar hududiy auditoriyaga mo'ljallanganligi sababli ularda shevaga oid birliklarning faol qo'llanishi tabiiy hol hisoblanadi. Ayniqsa, viloyat telekanallarida boshlovchilar va muxbirlar nutqida mahalliy talaffuz unsurlari tez-tez uchraydi. Masalan, Farg'ona vodiysi telekanallarida "kelayapti" o'rniga "kevotti", "borayapman" o'rniga "borvomman" kabi shakllar ishlatilishi kuzatiladi. Xorazm hududiga oid teleko'rsatuvlarda esa "geling", "baring", "ne qildiz" kabi shevaga xos birliklar uchraydi. Bunday birliklar mahalliy auditoriya uchun tabiiy va tushunarli bo'lsa-da, boshqa hudud vakillari uchun ayrim qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin.

Dialektal birliklarning televideniye'dagi asosiy vazifalaridan biri milliy va hududiy kolorit yaratishdir. Ayniqsa, badiiy-ko'ngilochar ko'rsatuvlarda sheva elementlari obrazlilik va tabiiylikni kuchaytiradi. Masalan, hajviy ko'rsatuvlarda qahramon xarakterini ochishda shevaga xos talaffuz muhim stilistik vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, ayrim teleboshlovchilarning ortiqcha shevachilikka berilishi adabiy til me'yorlariga zid holatlarni yuzaga keltiradi. Bu esa yosh tomoshabinlarning nutq madaniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin (Karimov, 2016, 41-b).

Televideniye tabiatan jonli kommunikatsiya vositasi bo'lgani sababli unda og'zaki nutq unsurlari keng qo'llaniladi. Ayniqsa, jonli efirlar, intervyular va tok-shoularda spontan nutq elementlari ko'p uchraydi. Og'zaki nutqqa xos quyidagi birliklar televideniya faol ishlatiladi: qisqartirilgan shakllar, dialogik birliklar, undov va modal so'zlar, takroriy konstruktsiyalar, emotsional-ekspressiv vositalar.

Masalan, "ha endi", "demak", "xo'sh", "ana endi", "qani", "bo'lmasa" kabi birliklar boshlovchilar nutqida tez-tez qo'llanadi. Bu vositalar nutqning tabiiyligini oshiradi va auditoriya bilan jonli muloqot muhitini yaratadi.

Ba'zan teleboshlovchilar grammatik jihatdan to'liq shakllanmagan gaplardan ham foydalanadi. Masalan: "Bugun biz siz bilan juda qiziq mavzuda...", "Mana shu masala bo'yicha..." kabi tugallanmagan konstruktsiyalar og'zaki nutq uchun xosdir.

Tilshunoslarning fikricha, og'zaki nutq elementlari kommunikativ samaradorlikni oshiradi, biroq ular adabiy til me'yorlari bilan muvozanatda qo'llanishi lozim (Bakiyeva, Teshabayeva, 2019, 66-b).

Mahalliy telekanallarda dialekt va og'zaki nutq unsurlarining qo'llanishi auditoriyaga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Bir tomondan, bunday nutq tomoshabin uchun samimiy va tabiiy tuyuladi. Ayniqsa, hududiy auditoriya o'z shevasini televideniya eshitganda telekanalga nisbatan yaqinlik hissi kuchayadi.

Ikkinchi tomondan esa televideniye til me'yorlarini shakllantiruvchi asosiy vositalardan biri bo'lgani sababli undagi har bir nutqiy birlik katta ahamiyat kasb etadi. Agar efirda shevaga xos yoki grammatik jihatdan noto'g'ri birliklar muntazam takrorlansa, bu holat tomoshabin nutqiga ham ta'sir qilishi mumkin.

Yoshlar orasida televideniye orqali ommalashgan ayrim so'zlashuv birliklarining kundalik nutqqa kirib kelayotgani kuzatilmoqda. Masalan, "gap yo'q", "zo'rku", "bo'пти", "ketvordik" kabi birliklar ko'plab yoshlar nutqida faol ishlatilmoqda. Psixolingvistik jihatdan qaralganda, auditoriya o'ziga yaqin va tushunarli nutqni tezroq qabul qiladi. Shu sababli telekanallar ko'pincha rasmiy uslub bilan jonli so'zlashuv uslubi o'rtasida muvozanatni saqlashga harakat qiladi.

Muhokama

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mahalliy telekanallarda dialekt va og'zaki nutq unsurlarining mavjudligi tabiiy kommunikativ ehtiyoj bilan bog'liq. Chunki televideniye faqat axborot yetkazuvchi vosita emas, balki milliy madaniyat va xalq ruhiyatini aks ettiruvchi maydon hamdir.

Dialektal birliklar ayrim hollarda badiiy-estetik vazifani bajaradi. Ular obrazlilikni kuchaytiradi, hududiy kolorit yaratadi hamda tomoshabin e'tiborini jalb etadi. Biroq rasmiy axborot dasturlarida bunday birliklarning ortiqcha qo'llanishi maqsadga muvofiq emas.

Shuningdek, og'zaki nutq unsurlari teleboshlovchilar nutqini tabiiylashtiradi. Ammo professional jurnalist nutqi adabiy til me'yorlariga asoslanishi zarur. Nutqdagi ortiqcha

=====
takror, shevachilik yoki grammatik xatolar telejurnalistika madaniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli telekanallarda faoliyat yuritayotgan jurnalist va boshlovchilar uchun nutq madaniyati bo'yicha muntazam treninglar tashkil etilishi muhimdir. Bu adabiy til me'yorlarini saqlash bilan birga, jonli va tabiiy nutqni uyg'unlashtirish imkonini beradi.

Xulosa

Mahalliy telekanallarda dialekt va og'zaki nutq unsurlarining qo'llanishi zamonaviy telekommunikatsiyaning muhim lingvistik xususiyatlaridan biridir. Dialektal birliklar hududiy kolorit yaratish, auditoriya bilan yaqin kommunikativ muhit hosil qilish va milliy madaniyatni aks ettirishda muhim vazifa bajaradi.

Og'zaki nutq unsurlari esa teleko'rsatuvlarning tabiiyligi va ta'sirchanligini oshiradi. Biroq ularning me'yoridan ortiq qo'llanishi adabiy til normalarining buzilishiga olib kelishi mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, televideniye nutqida adabiy til va jonli so'zlashuv uslubi o'rtasidagi muvozanatni saqlash muhim hisoblanadi. Ayniqsa, rasmiy va axborot dasturlarida adabiy til me'yorlariga qat'iy amal qilinishi zarur. Ko'ngilochar va badiiy ko'rsatuvlarda esa dialektal birliklardan me'yoriy va uslubiy maqsadda foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. R.Rasulov, N.Xusanov, Q.Mo'yidinov. Nutq madaniyati va notiqlik san'ati. O'quv qo'llanma. T., "Iqtisod-moliya". 2010.
2. N. Mahmudov. Til va Madaniyat, – Toshkent: Fan, 1992.
3. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2006.
4. A.Ortiqov. Nutq madaniyati va notiqlik san'ati. T., 2002.
5. Y.Tojiev, M.Mallaboev. O'zbek nutqi madaniyati va uslubiyati asoslari. I qism. T., 2006. II qism. T., 2008.
6. S.Karimov. O'zbek tili fonostilistikasi. T., 2016.
7. G. Bakiyeva, D. Teshabayeva. Ommaviy axborot vositalari tili. O'quv qo'llanma. T., "O'zkitobsavdonashriyot". 2019.